

УДК 94(460)“18/19”: 930(430)

ВЛАДА І КАСИКІЗМ В ІСПАНІЇ ЧАСУ РЕСТАВРАЦІЇ (1875–1923 рр.) У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Богдан ЧУМА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Сучасна іспанська історіографія зробила значний крок уперед в дослідженні політичної історії Іспанії часу Реставрації (1875–1923 рр.). Через поєднання антропології, соціології, економіки та соціальної психології їй вдалося охопити широкий спектр проблем, які стосуються досягнення, утримання та здійснення влади. Внаслідок цього відбувся якісний перехід від традиційного вивчення політичних тем до “нової політичної історії”. З її допомогою значно розширилося вивчення проблеми касикізму. Тепер вона розглядається не як простий механізм здобуття влади, а як складний економічний і соціально-культурний феномен, в якому політична складова є лише найбільш видимою стороною.

Ключові слова: Іспанія, Реставрація, історіографія, “нова політична історія”, влада, касикізм.

Політичний розвиток країн Західної Європи в другій половині XIX – початку XX ст. досі залишається однією з проблемних сторінок всесвітньої історії та найбільш дискусійних тем історіографії. Важливі причини цього криються, зокрема, в суперечностях між теорією та практикою лібералізму, що в окреслений період перетворився на домінуючу ідейно-політичну концепцію. Хоча ліберальний взірць політичної системи ґрунтувався на ідеї вільної людини-громадянина, права і свободи котрої мали б не лише гарантуватися законом, але й стати незаперечною нормою повсякденного життя, практичне втілення лібералізму позначилося численними порушеннями задекларованих принципів, серед яких обмеження особистих прав і свобод, викривлення волевиявлення громадян і підміна громадського інтересу партійним виявилися його найтипівішими недоліками. Одним із найяскравіших прикладів такої суперечності була система Реставрації в Іспанії та безпосередньо пов’язане з нею поняття касикізму.

Мета статті – представити найновіші здобутки іспанської історіографії щодо розуміння політичної історії взагалі та конкретного історичного періоду – Реставрації. У центрі дослідження покладено висвітлення таких понять як влада, котру, в ширшому розумінні цього терміну, можна позначити словосполученням “політичне панування”, та касикізм*, що, в іспанському варіанті, став найяскравішим проявом незаконного досягнення і здійснення влади.

* Під терміном “касикізм” розуміється викривлена форма місцевої влади, за якої локальний лідер – “касик” (назва походить від означення вождя корінного населення Антильських островів, з якими іспанці зіткнулися на початку завоювання Америки) володіє всією повнотою влади в

Попри різноманітні підходи щодо хронологічних меж Реставрації в Іспанії найбільш відповідними видаються твердження тих істориків, які встановлюють рамки цього періоду як 1875–1923 рр. – від часу відновлення династії Бурбонів в особі Альфонсо XII Бурбона (1875–1885 рр.) і під фактичним керівництвом Антоніо Кановаса дель Кастильйо (1828–1897 рр.) до державного перевороту та встановлення диктатури Мі'еля Прімо де Рівери (1923–1930 рр.). Визначальною передумовою такого вибору є той факт, що Реставрацію потрібно розуміти, у першу чергу, як політичну систему, котра проіснувала без значних змін упродовж окресленого етапу. Її характерною ознакою було поєднання відносної політичної стабільності з економічним поступом країни, що дозволив помітно скоротити економічне відставання Іспанії від передових західноєвропейських держав.

Водночас, касикізм розглядається як складова цієї політичної системи або, навіть, як самостійна політична система, в якій особливо проявляється суперечність між легальними структурами, що опираються на ліберальні й демократичні принципи, та їхнім утіленням в життя представниками еліт, котрі, передусім, шукають можливостей гарантувати дотримання політичного й соціального порядку, сприятливого, насамперед, для самих себе.

Традиційне пояснення виникнення касикізму в Іспанії виводить його з необхідності вирішення політичної кризи, що проявилася у суспільних суперечках від часу утвердження ліберального режиму в 1830-х рр. і досягла кульмінації в “революційному шестиріччі” (1868–1874 рр.). Тому прихильники Реставрації намагалися віднайти й утвердити ті політичні чинники – монархія, соціальна ієрархія та порядок – які б змогли забезпечити відносну стабільність системи, але, водночас, пов'язувалися з такими недоліками як політичні репресії, усунення політичних противників і виборчий обман.

Відтак, Реставрація розумілася як, відносно, нова політична система, автором якої вважається А. Кановас дель Кастильйо, що в 1874–1897 рр. тринадцять із половиною років очолював уряд Іспанії*. Як уже говорилося раніше, її головною метою було досягнення й дотримання стабільності, котра, однак, проявилася в неможливості логічного завершення будь-якої прогресивної реформи¹. Реставрація також виявилася синтезом лібералізму і традиційного консерватизму,

певному, як правило, сільському регіоні та використовує її з політичною метою: контролює виборчий процес, впливає на місцеві осередки політичних партій і відстоює свої інтереси перед центральним урядом.

* Докладніше про принципи політичної системи Реставрації див.: Чума Б. Політична система часу Реставрації в Іспанії: концепція лібералізму Антоніо Кановаса дель Кастильйо / Б. Чума // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. Чернівці, 2005. Т. 10–11. С. 462–473.

¹ Milón Garcna J. R. Orden y progreso. Los límites del liberalismo sagastino / J. R. Milón Garcna // Las mbscaras de la libertad. El liberalismo español (1808–1950) / Suarez Cortina M. (ed.). Madrid, 2003. P. 229–264.

що стало причиною слабкості ліберальної системи Іспанії, процес утвердження якої позначився неприйняттям у європейському середовищі та обмеженням у соціальній підтримці, внаслідок чого поступки “старому режимові” значною мірою суперечили суспільній, не лише політичній, а й ідеологічній модернізації².

Утвердження основ нової системи відбувалося на засадах нової конституції 1876 р., що проголосила Іспанію конституційною монархією, за якою суверенітет належав одночасно парламенту та монархові. Іншою точкою опори була двопартійність, що об’єднала в рамках двох так званих “династичних” партій – ліберальної і консервативної – різноманітні політичні групи, які погоджувалися з єдиною умовою – визнати політичну систему. Дві політичні партії по чергово створювали уряди – так зване “мирне чередування” кабінетів – що змусило їх відмовитися від державного перевороту як засобу досягнення влади. Таким чином, стабільність політичної системи забезпечувалася шляхом недопущення утвердження при владі однієї партії, хоча альтернатива допускалася лише в межах системи. Ціною цієї стабільності стали право- і ліворадикальні “вороги” системи – карлісти та республіканці, відповідно – котрі після поразок у першій половині 1870-х рр. опинилися на мар’їнесі політичного життя і щодо яких, у першу чергу, використовувалися незаконні методи політичної боротьби.

Також важливо зауважити, що Реставрація, як спроба запровадження мирного політичного розвитку країни, з’явилася не з ініціативи однієї людини – Кановаса дель Кастильйо – а була усвідомленою необхідністю для більшості політичної еліти Іспанії, котра прагнула покінчити з втручанням військових у політику³.

Практичне втілення “мирного чередування” партійних кабінетів стало можливим після створення першого ліберального уряду в 1881 р. Опісля цього двопартійна система проіснувала без радикальних змін до 1913 р. Але водночас серед політичної еліти зростало переконання, що зміна влади є не результатом народної волі, а складної рівноваги політичних сил і виборчого обману*. Головна причина кризи Реставрації крилася в самій політичній доктрині Кановаса дель Кастильйо, в якій теорія суттєво відрізнялася від практики. У першому випадку

² *González Cuevas P. C. El pensamiento político de Antonio Cánovas del Castillo / P. C. González Cuevas // Antonio Cánovas del Castillo y el sistema político de la Restauración / Tusell J., Portero F. (eds.). Madrid, 1998. P. 46–47.*

³ *Varela Ortega J. Sobre la naturaleza del sistema político de la Restauración / J. Varela Ortega // Nación y Estado en la España liberal / Gortazar G. (ed.). Madrid, 1994. P. 178.*

* Уже в 1884 р. термін “касікізм” було внесено до “Словника іспанської мови Королівської академії Іспанії”. Для його визначення подавалося два твердження: панування або вплив касіка на певний населений пункт чи округ і незаконне втручання окремої особи або представника влади в різноманітні справи, шляхом використання своєї влади чи впливу. – Див.: *Diccionario de la Lengua Española. Vigésima segunda edición. Режим доступу: http://buscon.rae.es/draeI/SrvltConsulta?TIPO_BUS=3&LEMA=cultura [06.04.2011].* Перші критичні наукові праці щодо системи Реставрації та касікізму з’явилися в Іспанії вже на початку XX ст. Наприклад, див.: *Costa Martínez J. Oligarquía y caciquismo como la forma actual del gobierno en España: Urgencia y modo de cambiarla / J. Costa Martínez. Madrid, 1901.*

домінували об'єднані гасла й ідея терпимості, покликані формувати уявлення про “ліберальну згоду”. У другому – навпаки, найважливішою проблемою виявилася консолідація системи влади, “єдиним виходом для якої стало виключення будь-якої демократичної альтернативи, що вважалася небезпечною для блоку економічної та політичної влади”⁴. Така ненадійність системи могла зумовлюватися, наприклад, “зростаючою організаційною дієздатністю і вимогливістю пролетаріату”, потреби якого не були задоволені “тріумфуючою буржуазією” в період революції 1868–1874 рр.⁵.

Важливе місце в політичній системі Реставрації також займала корона. Саме король, через розпуск парламенту, оголошення позачергових виборів і призначення нового уряду, надавав владу політичній партії, котра, в кращому випадку, використовувала її для забезпечення політичної стабільності. Однак, з іншого боку, вказані функції наділяли монарха автократичними повноваженнями, а його роль миротворця політичних сил спотворювалася щоденною динамікою партійно-політичної боротьби, роблячи корону відповідальною за урядові кризи⁶, оскільки національні лідери спершу намагалися добитися прихильності короля і лише згодом – підтримки громадян, свідомих звідки походить справжня влада⁷. Опісля зміни уряду організовувалися нові вибори, на яких, за допомогою різноманітних механізмів фальсифікації результатів, незмінно перемагала урядова партія. Таким чином парламент перетворювався в простий інструмент у руках виконавчої влади за умови, що існували й інші легальні засоби, які дозволяли уряду діяти без парламентського контролю, зокрема, при відсутності останнього.

Власне такими є основні риси традиційного викладу політичної історії Іспанії 1875–1923 рр., який домінував у історіографії до початку 1990-х рр. Проте сучасна іспанська історична наука значно розширила межі досліджень періоду Реставрації, зосередившись на механізмах функціонування влади.

Більшість теперішніх науковців виходять із відмінної методики історичного дослідження, сформованої на основі так званої “нової політичної історії”. Вона перевершила звичайну політичну історію, що ґрунтувалася “виключно на хронологічному описі подій, які визначаються як політичні”⁸. Зберігши найцінніші елементи традиційних політичних досліджень – нарративний дискурс і хронологічний підхід – історики запозичили складові інших наук, зокрема, соціологічної та економічної, у той спосіб, що сфера їхнього вивчення не

⁴ Elorza A. La modernización política de España / A. Elorza. Madrid, 1984. P. 259.

⁵ Seco Serrano C. Alfonso XIII y la crisis de la Restauración / C. Seco Serrano. Madrid, 1979. P. 21–22.

⁶ Carasa Soto P. Castilla y León / P. Carasa Soto // El Poder de la Influencia (1875–1923) / J. Varela Ortega (ed.). Madrid, 2001. P. 175–235.

⁷ Lario González M. A. La Corona en el régimen político de 1876 / M. A. Lario González // Espacio, Tiempo y Forma. Historia Contemporánea. 1993. № 6. P. 207–213.

⁸ Nieto Soria J. M. La renovación de la historia política en la investigación medieval: Las relaciones del poder / J. M. Nieto Soria // Relaciones del poder en Castilla: El ejemplo de Cuenca / J. S. García, A. L. López Villaverde (coords). Cuenca, 1997. P. 37–64.

торкається політичних подій, а досліджує їх із точки зору “інших дійсностей”. Відтак, сучасним іспанським дослідникам вдалося сформуванати так звану “соціальну історію політики”.

Внесок інших гуманітарних наук було синтезовано, наприклад, Хосе Мануелем Ньето. У тому, що стосується сфери дослідження, він вказав на важливість антропології для аналізу засобів політичного впливу, відносин із владою та символічних аспектів вираження останньої; соціології – для визначення концептів еліти і влади; економіки – для введення кількісних методів аналізу; і суспільної психології – для вивчення механізмів політичної легітимізації⁹. Поєднання вказаних елементів у єдиній системі історичного дослідження мало б, на думку іспанських дослідників, привести до перетворення політичного з привілейованого становища “ловця дійсності” у “конкретний історичний момент”. Унаслідок цього “політичне” розширювалося б на всі сфери – культурну, соціальну, економічну – людського життя та мало б вивчатися як складний феномен, в якому присутні ці та інші чинники¹⁰; від самого початку дослідження політичної історії повинне досягати “компромісу щодо споглядання політичного” й “погляду крізь політичне”, розуміючи політичну діяльність і циркуляцію влади як “зв’язуючий прояв інших проблем – ідеологічних, соціальних, економічних – котрі в ній проектуються”¹¹; а політична складова в історичних дослідженнях мала б перетворитися “в домінуючу сторожову вежу історичного аналізу суспільств не лише завдяки зростаючим досягненням цивільної влади, але й тому, що політичні дії різноманітних соціальних груп відображають матеріальні інтереси і розумові настрої мало зрозумілі в інших сферах”¹².

Зміна значення політичної історії в сучасній іспанській історіографії яскраво спостерігається в дослідженнях влади. Автори шукають пояснень таких проблем, як природа влади, механізми її утримання, використання, визначення її мети та інше, намагаючись аналізувати суспільства через дії осіб або груп, які незаконно утримували владу в певному історичному контексті.

Іспанська історіографія пододала бачення влади як гомогенної, монолітної та монополізованої однією інституцією цілості. Так, що деякі автори вважають за потрібне говорити про “влади”, аби виділити існування відмінних проявів того ж поняття в контексті його природних функцій – економічна, культурна, політична – котрі діють у відносно автономний спосіб, а в окремих епізодах навіть суперечать одна одній¹³. Відтак, іспанська історіографія відійшла від

⁹ Nieto Soria J. M. La renovaciyn de la historia polntica... P. 48–53.

¹⁰ González Hernández M. A. En torno a la recuperaciyn de la historia polntica. Un analisis concreto: El conservadurismo maurista en la Restauraciyn / M. A. González Hernández // Doce estudios de historiografía contemporánea / G. Rueda (ed.). Santander, 1991. P. 211–240.

¹¹ Peca Guerrero M. A. Clientelismo polntico y poderes perifiricos durante la Resturaciyn / M. A. Peca Guerrero. Huelva, 1998. P. 12.

¹² Sierra M. La polntica del pacto / M. Sierra. Sevilla, 1996. P. 19.

¹³ Toscas E. L'Estat i els poderes a la Catalunya del segle XIX. Una visiy desde Sarriб (1780–1860) / E. Toscas. Barcelona, 1997. P. 39.

централістської концепції політичної історії, що уникає важливості місцевої історії в історії загальній. У випадку історіографії, присвяченій Реставрації, такий підхід сприяє виживанню старої парадигми, згідно з якою, наприклад, касикізм був можливий виключно завдяки місцевій владі¹⁴.

Дослідження останніх років показують, що “місцеве” не повинне розумітися як пряме відображення національного, воно існує у відносно автономний спосіб. Найновіша історіографія довела, що в період Реставрації влада функціонувала як дійсність, “що осягається зверху до низу, але побудована і функціонує знизу до верху”¹⁵. Держава прагне до централізації влади, наштотуючись на обмежену здатність встановлювати чітку вертикальну систему. Внаслідок цього відбувається розподіл влади – як політичної, так і економічної – на “феоди” чи “касикати”, які різняться своєю величиною, але завжди є наслідками фрагментації. Таке становище зобов’язує “охоронців влади”, найперше влади політичної, дотримуватися складної рівноваги між вимогами (інтересами) вищих владних інстанцій і місцевих інституцій або, точніше, представників знаті, котрі контролюють місцеву владу. А це, у свою чергу, допомагає пояснити стабільність політичної системи, що можлива завдяки “притягувальній здатності” місцевих еліт і частини центральної політичної влади¹⁶. Відтак, з’являється потреба в спеціальному пакті – неписаній угоді, котра б гарантувала місцевим елітам збереження їхніх позицій за умови, що вони не підтримуватимуть жодного альтернативного руху і дотримуватимуться встановлених норм, наприклад “мирного чередування” влади. Відповідно, центральна влада будується на основі периферійних інстанцій, а локальні інтереси реалізуються на державному рівні¹⁷.

Окрім цього, вивчення влади з точки зору місцевого середовища дозволяє охопити більшу кількість джерел влади, уможлививши, таким чином, ширше бачення, включно з вивченням влади “найбезпосереднішим чином пов’язаної з окремими особистостями”, до тієї міри, що деякі автори вважають місцеву владу “справжньою владою” – “конкретною владою, яка діє від імені конкретних осіб”¹⁸.

Традиційно влада ідентифікувалася політико-інституційним шляхом, що проявлявся як результат економічної ваги. Але це приводило до обмеженого бачення груп влади. На противагу такому підходові, сучасною історіографією використовується бачення влади як складної та багатосторонньої дійсності, що дозволяє побачити всі прояви влади, зводячи до мінімуму економічні чи політичні

¹⁴ *Lopez Rodriguez P.* Elites y poder. Cambio electoral y dinámica política bajo el caciquismo liberal: La Rioja, 1890–1923 / P. Lopez Rodriguez. Logroño, 2001. P. 590.

¹⁵ *Carasa Soto P.* Castilla y Leyn... P. 176.

¹⁶ *Cabrera M., Rey Reguillo F.* El poder de los empresarios. Política y económica en la España Contemporánea (1875–2000) / M. Cabrera, F. Rey Reguillo. Madrid, 2002. P. 76–77.

¹⁷ *Sierra M., Peca Guerrero M. A.* Los fundamentos del sistema político de la Restauración en Andalucía / M. Sierra, M. A. Peca Guerrero // Historia Contemporánea de Andalucía / Lemus Lopez E., Alvarez Rey L. (coords.). Huelva, 1998. P. 240.

¹⁸ *Salas Vives P.* El poder y los poderosos a las viles de Mallorca (1868–1898) / P. Salas Vives. Palma, 1997. P. 25–26.

елементи. Тому аналіз влади потребує досягнення більшого числа можливих чинників, які втручаються в її формування. Вони можуть бути матеріальними, тобто, представляти різностороннє економічне володіння – земельна власність, виробнича і фінансова справи, професійна діяльність – або інституційними, якщо це стосується контролю над органами політичної влади. Ці прояви є відносно легкими для визначення й аналізу. Значно складніше опрацювати нематеріальні – символічні – чинники, серед яких важливе місце займають механізми легітимізації влади.

Для дослідження нематеріальних проявів влади іспанські історики широко послуговуються доробком французького соціолога П'єра Бурдьє (1930–2002 рр.), зокрема, його концепцією “символічної влади”. Влада не є результатом бажання осіб, які її здійснюють, ані наслідком її сприйняття частиною суспільства – твердив П. Бурдьє – вона постає як невидима дійсність, здатна реалізовуватися “за співучасті тих, хто не хоче знати, що вони терплять”. За допомогою таких знарядь як мистецтво, мова й релігія, котрі легітимізують соціальний устрій, який відповідає інтересам пануючих класів, досягається “фіктивної єдності” всього суспільства в одній системі, в якій лише “решта суспільства” є насправді інтегрованою, в той час, як “пануючі класи” уникають будь-якого руху у відповідь системі, вважаючи її чимось власним¹⁹.

Водночас, наголошується й на іншому аспекті здійснення влади, який можемо визначити як “людський чинник”, яскраво продемонстрований дослідженням північноамериканського вченого Гарі Макдоно'а, що вивчав пануючі класи Барселони періоду Реставрації. У своїй праці Г. Макдоно'а показав як утримання влади походить із тривалого змішання різних і численних точок дотику: “наприклад, двоє чиновників є водночас двоюрідними братами: один із них – політик, одружений із донькою фабриканта; банкір може бути шкільним товаришем торговця, котрий потребує позики, а їхні дружини, у той самий час, також перебувають у добрих стосунках, бо ходять до однієї церкви”, тому говорити про чіткий і зрозумілий розподіл соціального, політичного чи культурного життя, означає суперечити основоположним принципам еліти²⁰.

З огляду на сказане, не можна говорити про роз'єднані еліти, а лише про одну владну верхівку, що охоплює різноманітні сфери впливу з кінцевою метою утриматися при владі. А це безпосередньо суперечить наведеному раніше твердженню про існування множинності влад (зокрема, в їх місцевому вимірі) і приводить до необхідності віднайти формулу, придатну для аналізу відносин між владами, які не завжди набувають інституційного вираження: “Пов'язаність одного класу залежить від зв'язків, які еднають представників цього класу. Класова свідомість походить із внутрішнього обміну ідеями і досвідом в особистих відносинах, що дозволяють відновлювати близькість інтересів. Спільна

¹⁹ Bourdieu P. Poder, derecho y clases sociales / P. Bourdieu. Bilbao, 2000. P. 87–99.

²⁰ McDonogh G. W. Las buenas familias de Barcelona / J. W. McDonogh. Barcelona, 1989. P. 271.

класова культура стосується спільного набору цінностей, які сприймаються шляхом прямого спілкування, так, що турбота батьків, друзів і сусідів служить для дотримання відповідної індивідуальної поведінки. Клас не з'являється спонтанно, відповідно до подібних економічних умов, ані з автоматичної вигоди в умовах конфлікту. Аби протистояти небезпеці спільним інтересам мобілізується ресурс взаємовідносин. Унаслідок цього, сім'я і дружба відіграють першочергову роль, об'єднуючи кожного окремого індивіда з іншими...²¹.

Отож, особисті зв'язки визначаються як важливий елемент функціонування еліт, настільки важливий, що самі еліти могли б цілковито втратити свою дієздатність у випадку конфлікту між її членами, який міг би бути настільки великим, аби переважити інші чинники, зокрема економічні інтереси. Такий тип відносин становить так званий "соціальний капітал", згідно з яким кожен індивід отримує вплив, співрозмірний із здатністю вступати у відносини з іншими індивідами чи групами, котрі становлять певний різновид капіталу і від яких він отримує матеріальну чи символічну винагороду²².

Іншою важливою точкою аналізу влади є вивчення її протагоністів – осіб і груп, які визначають владу, але щодо визначення яких існує глибока дискусія між істориками, зумовлена недостатністю термінів або впливом застарілого значення таких слів як "аристократія" чи "буржуазія". Так, Хуан Про пропонує термін "знать", переймаючи його з французької історіографії, аби позначити протагоністів ліберальної Іспанії: "йдеться про однорідну групу, а, отже цей фактичний вплив може походити як від багатства, так і від престижу, як за походженням, так і за соціальним (посадовим) становищем. У будь-якому випадку, мала б існувати спільна риса, котра проявлялася б у посередницькому становищі, яке займає знать, регулюючи відносини між місцевою (локальною) спільнотою та зовнішнім світом"²³. Ще одну цікаву формулу визначення протагоністів влади подала Марія С'єрра: "будь-яка група, котра, відповідно до свого політичного, економічного, соціального чи культурного становища, здатна втручатися в різноманітні владні інституції та середовища"²⁴.

Подібним чином аналізуються й інші чинники нематеріального порядку, пов'язані з тими символічними аспектами, котрі решта населення визнає та цінує як достатні для визнання вищості певних осіб, груп чи класів. Наприклад, Х. Салас Вівес чинником подібного сприйняття вважає "особисту діяльність", а його визначення терміну "знать" є наступним: ті, "що не володіють жодним офіційним титулом, але визнаються рештою населення за різноманітні якості"²⁵. У свою чергу, Едуардо Кабесас використовує більш експресивний термін "ті,

²¹ *Pro Runz J.* Las elites en la Espaca Liberal: Clases y redes en la definiciyn del Espacio Social (1808–1931) / J. Pro Runz // *Historia Social.* 1995. N. 21. P. 60.

²² *Bourdieu P.* Poder, derecho y clases sociales... P. 148–163.

²³ *Pro Runz J.* Las elites en la Espaca Liberal... P. 56.

²⁴ *Sierra M.* La polntica del pacto... P. 25.

²⁵ *Salas Vives J. L.* El poder y els poderosos... P. 35–38.

що завжди”, аби визначити в Авілі групу, котра впливає на владу, опираючись на такі елементи як багатство, контроль над місцевою політичною владою, сімейний ріст, ендогамію або соціальний престиж²⁶.

Саме на основі такого аналізу влади періоду Реставрації, історики зосереджуються на вивченні касикізму, спершу на національному, а, згодом, на місцевому чи регіональному рівнях*. Першим важливим наслідком “нових ліній” історичного дослідження стало те, що поняття касикізму перестало ототожнюватися лише з його найпомітнішою якістю – виборчим обманом. Сучасна іспанська історіографія продовжує аналізувати й вивчати штучне спотворення волевиявлення громадян, але подає його в світлі нових інтерпретацій і формул, які дозволяють розглядати касикізм у межах значно ширшої дійсності, якою є влада.

Не заперечуючи всього вартісного в традиційному аналізі, співставлення касикізму з владою зумовило появу досліджень зорієнтованих на протагоністів влади, а, конкретніше, на еліти, внаслідок чого в іспанській історіографії з’явилася низка праць, присвячених локальному чи регіональному аналізу касикізму, в яких значно ширше охоплено передумови його виникнення**.

Ці дослідження обходяться без надмірного перерахунку та співставлення цифр голосування, обмежуючись тими величинами, які мають визначальний характер, наприклад, розрізняють міські та сільські середовища або встановлюють відмінні результати голосування в окремих округах. У період Реставрації вибори вважалися, більшою чи меншою мірою, актом обману, тому найважливішим у їхніх дослідженнях було, по-перше, якнайповніше визначити справжню величину обману та, по-друге, відтворити відносини влади, які приховувалися під виборами²⁷. Унаслідок цього більше уваги звертається на

²⁶ Cabezas Бвила Е. “Los de siempre”. Poder, familia y ciudad (Бвила, 1875–1923) / Е. Cabezas Бвила. Madrid, 2000. Р. XXIX–XXXI.

* Найвідомішим дослідженням із цієї проблематики є робота Хосе Варелі Ортеґи, див.: *Varela Ortega J. Los amigos políticos. Partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875–1900)* / J. Varela Ortega. Madrid, 1977; а також редакований ним збірник статей: *El poder de la influencia: Geografía del caciquismo en España (1875–1923)* / J. Varela Ortega (director). Madrid, 2001. Його наслідують інші, не менш знані іспанські історики сучасності: *Tussel J. La política y los políticos en tiempos de Alfonso XIII* / J. Tussel. Barcelona, 1976; *Idem. Oligarquía y caciquismo en Andalucía (1890–1923)*. Madrid, 1976; *Barreda Fontes J. M. Caciques y electores* / J. M. Barreda Fontes. Ciudad Real, 1980; *Merinero M. J. Comportamiento político de Caceres 1891–1931 (Desmovilización y dependencia)* / M. J. Merinero. Caceres, 1980.

** Важливим винятком із цього переліку є праці, присвячені комплексному вивченню парламентських діячів: *Cabrera M. Con luz taquígrafos. El parlamento en la Restauración (1913–1923)*. Madrid, 1997; *Acosta Ramirez F. La Cámara elitista. El Senado español entre 1902 y 1923*. Córdoba, 1999.

²⁷ *Romero Salvador C. Estado débil, oligarquías fuertes: o “las palabras para el gobernador, los votos para el obispo”* / С. Romero Salvador // *Poder local, elites e cambio social na Galicia non urbana (1874–1936)* / Fernández Prieto L. (coord.). Santiago, 1997. P. 155.

представників політичної влади, вводячи в дослідження політичного життя окремі розділи присвячені аналізу еліт як синтезу традиційних життєписів їхніх представників.

Першим важливим кроком на цьому шляху став аналіз політичних еліт уже не в індивідуальній формі окремих біографій ключових очільників*, а в колективній, починаючи з парламентських представників, які склали вищий рівень еліти і дозволили розширити такий аналіз на всі політичні інституції, у тому числі й політичні партії. З допомогою життєписного методу, в якому докладно відображаються індивідуальні, сімейні, економічні, культурні, політичні та інші риси представників еліти, шукається пояснень їхньої здатності впливати на політику. Це дозволяє переглянути бачення традиційної історіографії та встановити чинники, які впливали на конфігурацію політичної влади. Наприклад, відтворити прямий зв'язок між економічною та політичною елітами, що згодом розширюється на питання набуття й утримання влади, тобто, на політичні, культурні, ідеологічні та інші чинники її функціонування²⁸.

Таким чином іспанській історіографії вдалося досягти нового рівня в дослідженнях політичних партій періоду Реставрації, котрі не формувалися на основі широкої підтримки населенням певних ідеологічних засад, а були, згідно з визначенням Карлоса Дарде, “партіями знаті”: “Партіями, які намагалися залучити до своїх лав не маси, а горстку впливових осіб, які були малочисельними, будувалися на основі місцевих комітетів, а їхня діяльність

* Упродовж останніх десятиліть біографічний метод дослідження історії також набув значного розвитку. Якщо говорити про конкретний випадок Реставрації, то цю форму дослідження можемо спостерегти на вивченні перших осіб політичної системи, які розширили класичні праці з даної проблематики, див.: *Blvarez Junco J. El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogna populista* / J. Blvarez Junco. Madrid, 1990; *Marín Arce J. M. Santiago Alba y la crisis de la Restauraciyn* / J. Marín Arce. Madrid, 1990; *Almuica C. Santiago Alba, paradigma de polntico regenerador* / C. Almuica // *Investigaciones Histrycas*. 1995. N.ºm. 15; *Comellas J. L. Cбnovas del Castillo* / J. L. Comellas. Barcelona, 1997; *Tussel J. Antonio Maura. Una biografna polntica* / J. Tussel. Madrid, 1994; *Sбnchez Illбn J. C. Prensa y polntica en la Espaca de la Restauraciyn: Rafael Gasset y El Imparcial* / J. C. Sбnchez Illбn. Madrid, 1999; *Milбn Garcna J. R. Sagasta o el arte de hacer polntica* / J. R. Milбn Garcna. Madrid, 2001; *Ferrera C. La frontera democrbtica del liberalismo: Segismundo Moret (1838–1913)* / C. Ferrera. Madrid, 2003.

²⁸ *Barreda Fontes J. M. Casiques y electores...* P. 289–351; *Peca Guerrero M. A. El sistema casiquil en la provincia de Huelva. Clase polntica y partidos (1898–1923)* / M. A. Peca Guerrero. Cyrdoba, 1993. P. 65–108; *Larraza Micheltorena M. Aprendiendo a ser ciudadanos. Retrato sociopolntico de Pamplona (1890–1923)* / M. Larraza Micheltorena. Pamplona, 1997. P. 265–306; *Forner S., Garcna M. Cuneros y casiques* / S. Forner, M. Garcna M. Alicante, 1990. P. 57–112; *Cacellas C., Toran R. La elite polntica de Barcelona bajo el signo casiquil* / C. Cacellas, R. Toran // *Historia Social*. 1991. N.ºm. 11. P. 31; *Lopez Rodrnгуez P. Sociedad riojana y crisis del caciquismo liberal, 1903–1923* / P. Lopez Rodrnгуez. Logroco, 1993. P. 122–126; *Garrido A. Favor e indiferencia. Caciquismo y vida polntica en Cantabria (1902–1923)* / A. Garrido. Santander, 1997. P. 207–242; *Pastrana Morilla H. La Diputaciyn Provincial de Valladolid, (1875–1930). Polntica y gestiyn* / H. Pastrana Morilla. Valladolid, 1997. P. 96–113.

обмежувалася виключно виборчими періодами”²⁹. Такі партії об’єднувалися довкола загальнонаціональних лідерів, що сподівалися прийти до влади, аби використати державні ресурси для сприяння своїм “прибічникам” і на шкоду “ворогам”. У такий спосіб партії могли рахуватися з появою народної підтримки, але йшлося про підтримку викликану прямими благами, котрі можна отримати завдяки контролю над державною адміністрацією та її використання в незаконний спосіб.

Відтак, все більшого поширення набуло твердження, що впродовж Реставрації пануючою була система “олігархічного лібералізму”³⁰, відповідно до якої політична влада здійснювалася певною елітою – “династичними” ліберальною та консервативною партіями – котра використовувала внутрішні механізми ліберальної системи для узаконення власної діяльності. Навіть у тому випадку, коли учасники політичної системи застосовували легальні засоби для досягнення та здійснення влади, що, зрештою, не було надзвичайною екзотикою для періоду Реставрації, еволюція ліберальної політичної системи до справді демократичної форми правління була, принаймні, дуже повільною³¹.

Нездатність досягти трансформації системи шляхом ліквідації олігархічного компоненту стала причиною поступової втрати престижу. До певного часу однією з рис виживання політичної системи Реставрації була можливість досягати принципової згоди між головними опонентами. Але з моменту утруднення такої здатності (особливо на початку ХХ ст., коли позначився процес розпаду старих партій і значно посилюлися нові політичні групи – соціалісти, каталонські та баскські реґіоналісти – що користувалися все більшою підтримкою у великих містах) Реставрація ввійшла в період кризи. Відсутність великої парламентської більшості зумовлювала нестабільність уряду, що, в поєднанні з браком авторитету правлячої еліти, полегшило прийняття “військового розв’язання” проблеми і встановлення авторитарної влади М. Прімо де Рівери в 1923 р.³²

Головна перешкода на шляху демократичної трансформації системи, на переконання Мануеля Суареса, полягала в збереженні на більшості території Іспанії закритих для новацій, архаїчних форм і моделей життя, котрі також перешкоджали реформістським прагненням правлячих еліт³³. У свою чергу, Тереса Карнеро пояснює причину кризи впертістю правлячої еліти щодо недопущення жодної реальної опозиції³⁴.

²⁹ Dardū C. La vida política: elecciones y partidos / C. Dardū // *Visperas del '98. Orígenes y antecedentes de la crisis del '98* / Fusi J. P., Nico A. (eds.). Madrid, 1997. P. 71–72.

³⁰ González Cuevas P. C. El Pensamiento político... P. 44–45.

³¹ Varela Ortega J., Medina Peca L. Elecciones, alternancia y democracia. Espasa-Mixico, una reflexión comparativa / J. Varela Ortega, L. Medina Peca. Madrid, 2000. P. 239.

³² Tusell J. Dos formas de liberalismo oligárquico: Rotativismo y turnismo / J. Tusell // *Los '98 Ibéricos y el mar*. Lisboa, 1998. P. 66.

³³ Suárez Cortina M. La Restauración entre el liberalismo y la democracia / M. Suárez Cortina. Madrid, 1997. P. 16.

³⁴ Carnero Arbat T. Democratización limitada y deterioro político en España, 1874–1930 // *Democracia, elecciones y modernización en Europa. Siglos XIX y XX* / T. Carnero Arbat. Madrid, 1997. P. 210.

Загалом, як свідчать сучасні дослідження, в середині політичної еліти часу Реставрації існував страх перед участю народних мас у політичному житті, котрі вважалися “легкою здобиччю” для радикальних політичних груп – карлістів, республіканців, соціалістів, анархістів – що було рівнозначним повторенню політичного насильства часу “революційного шестиріччя”. Йшлося про зневіру всієї політичної еліти (незалежно від партійної приналежності) в тому, що виборці зможуть відстоювати врівноважені й мирні політичні зміни³⁵.

Тому виборчі результати завчасу визначалися шляхом укладення списку кандидатів [*encasillado*], на основі якого уряд (за посередництвом Міністерства внутрішніх справ, яке й займалося організацією виборів) визначав, які кандидати, власні чи опозиційні, мають пройти до парламенту, згідно наперед встановленого плану створення виразної парламентської більшості з представників урядової партії та формування “послушного парламенту”³⁶. Муніципальні та провінційні вибори, котрі проводилися кожні два роки, також фальсифікувалися, оскільки місцеві органи влади були важливими для остаточного тріумфу на національних виборах. Це давало уряду можливість контролювати всю адміністративну вертикаль. Найпоширенішим способом фальсифікації було використання політичної абстиненції, головним чином, саме цим пояснюється вперта участь опозиційних партій на виборах із закликами до виборців прийти на голосування, щоб не віддавати свої голоси на користь фальсифікації³⁷.

Приготування списків потребувало великої спритності, тому що вибори мусили задовольнити велику кількість вимог і не завжди вдавалося узгодити урядові потреби з інтересами місцевої знаті. У такому випадку, щоб запобігти тріумфу суперників, касики вдавалися до різноманітних методів фальсифікації, починаючи від незаконного затримання виборців і ревізорів, поширення неправдивої інформації про час і місце голосування, купівлю голосів чи підробку актів про результати волевиявлення. Усе це було дещо звичним для Іспанії від початків ліберального режиму, але в період Реставрації, як вказала Т. Карнеро, втручання партійних урядів набуло “інституційної досконалості”, “примусової та брехливої” досконалості для проведення до парламенту наперед визначеної більшості та меншості, шляхом використання “династичними” партіями міцної “регіональної сітки касиків і клієнтури”³⁸. Водночас цей процес не залежав виключно від урядової волі, а, навпаки, досить часто виливався в конфлікти на

³⁵ *Varela Ortega J., Medina Peca L.* Elecciones, alternancia y democracia... P. 241.

³⁶ *Varela Ortega J.* Los amigos políticos... P. 427; *Tussel J.* La política y los políticos... P. 24–31.

³⁷ “Чому нам так важливо, щоб виборці прийшли до урн і виконали свій священний обов’язок? Тому, що виборчий корпус демонструє злочинну апатію, котра виправдовує та підтверджує заслужене покарання... Про це вже говорилося та повторювалося багато разів: кожна країна має такий уряд, на який заслуговує. Тож коли іспанський виборчий корпус демонструє таку велику байдужість [...] він не має права засуджувати помилки наших урядовців.” – *La Libertad*. Madrid, 1898. 28 de marzo.

³⁸ *Carnero Arbat T.* Democratización limitada... P. 204.

місцях, де локальна еліта не погоджувалася з угодами укладеними на національному рівні. Такі конфлікти, як правило, провокувалися особами з власне урядової партії або ж представниками позасистемних партій, якщо останні володіли достатньою популярністю в регіоні. У такому випадку, виникала необхідність залучати останніх до згаданих угод за умови дотримання ними поміркованих позицій³⁹.

У випадку загострення суперечок щодо результатів виборів у конкретному окрузі перемога віддавалася, як правило, кандидату від урядової партії. Хоча в окремих випадках уряд був зацікавлений підтримати кандидата від іншої партії чи, краще сказати, попередити, щоб не переміг хтось із власної партії, хто не погоджувався з діяльністю уряду. В іншому випадку, динаміка системи робила можливою появу вільних від урядового впливу зон, що проявлялося в так званому “звільненні виборців”. Також стверджується, що в деяких містах виборці були здатними самостійно звільнитися з-під тиску касиків, але вага “вільних депутатів” у парламенті була мінімальною, позаяк виборче законодавство надавало перевагу сільським округам, маніпулювати результатами в яких було значно легше. Хоча можливість виходу із системи все-ще допускалася завдяки появі сильного лідера, якого підтримувала місцева знать і який, відповідно, міг протистояти урядовому тискові⁴⁰.

Саме тому, аналізуючи динаміку політичного розвитку, сучасна історіографія не обмежується боротьбою “династичних” партій, а широко досліджує діяльність різних політичних угруповань – як боротьбу між ними, так і їхні суперечки з центральним урядом – що в багатьох випадках також виявлялися розділеними на різні групи впливу, дозволяючи незрозумілі, з точки зору однопартійної логіки, угоди.

Особливо цікавими для уряду були так звані “пасивні” виборчі округи, в яких бракувало сильних місцевих лідерів та які використовувалися для обрання “підкидних” кандидатів, котрих уряд потребував у парламенті, виходячи з власного розуміння національної політики і котрих не міг провести в округах їхнього походження⁴¹.

Нав’язування “підкидних” кандидатів розумілося як одна з найбільш негативних рис касикізму, оскільки це були невідомі для округу особи, котрі, відповідно, не знали його потреб і, як правило, такий “підкидьок” не потребував підтримки виборців округу на нових виборах⁴². Брак визначних місцевих політиків відкривав дорогу для “заїжджих” осіб, здатних поєднати інтереси і пообіцяти

³⁹ *Tussel J.* La política y los políticos... P. 31.

⁴⁰ *Ibid.* P. 31.

⁴¹ *Pro Ruiz J.* La política en tiempos de Desastre / *J. Pro Ruiz* // *M6s se perdió en Cuba.* Espasa, 1898 y la crisis de fin del siglo / *J. Pan-Montojo* (coord.). Madrid, 1998. P. 178.

⁴² *Barreda Fontes J. M.* Caciques y electores... P. 232; *Garcna Encabado C.* El voto peregrino. Elecciones y partidos políticos en la provincia de Soria, 1875–1907 / *C. Garcna Encabado.* Soria, 1998. P. 218.

вирішення проблем населення, встановивши єдину сітку клієнтів у своєму окрузі⁴³. В іншому випадку, відзначається, що присутність “підкидних” кандидатів сприяла певному оновленню політичних відносин, оскільки такі кандидати відчутно послаблювали традиційну знать, влада якої трималася на чіткій соціальній субординації, тому поява “професійних політиків” дозволяла сподіватися політичної модернізації округу⁴⁴.

“Підкидання” також могло зумовлюватися ідеологічною складовою, коли кандидат з’являвся в окрузі, в якому його партія користувалася традиційною популярністю. Типовим прикладом цього була Наварра, де обиралися національні лідери карлізму, котрі не мали жодного іншого зв’язку з провінцією, окрім партійної популярності⁴⁵.

Урядові партії сподівалися не тільки на виборчий обман, але й на виборче законодавство, що дозволяло обмежити можливість участі у виборах “антидинастичних” партій⁴⁶. Ці обмеження стосувалися, найперше, географічних особливостей округів. Поширеним явищем було приписування міст малого або середнього розмірів до переважно сільських округів⁴⁷, хоча, як доводять окремі історики, така практика не досягала особливого успіху⁴⁸.

Прийняття в 1890 р. закону про загальне виборче право для чоловіків, за окремими, дуже незначними винятками, також не привело до бажаної демократизації системи. Більшість “обдарованих” правом голосу були не в стані виконувати це право з правдивою свободою через свою інтелектуальну неповноцінність або економічну залежність. Тому цей закон сприяв, передусім, зміцненню місцевої еліти, оскільки значно зріс відсоток виборців, які перебували під їхнім впливом⁴⁹.

Т. Карнеро, наприклад, пов’язує запровадження загального виборчого права з процесом поступового наростання впливу нових суспільно-політичних сил, зокрема соціалістів, які були відсутніми на початку Реставрації, а в 1880-х рр. заявили про себе в політичному житті⁵⁰. Аби втриматися при владі, правляча еліта погодилася на окремі, на перший погляд демократичні, зміни, котрі лише дозволили їй посилити контроль над виборцями⁵¹. Дійшло до спроби покінчити з

⁴³ *Forner S., Garcna M. Cuneros y casiques...* P. 17.

⁴⁴ *Ibid.* P. 69–70.

⁴⁵ *Larrazza Micheltorena M. Aprendiendo a ser ciudadanos...* P. 272.

⁴⁶ *Ibid.* P. 207–208.

⁴⁷ *Varela Ortega J., Medina Peca L. Elecciones, alternancia y democracia...* P. 46–47; *Peca Guerrero M. A. El papel político de la división electoral: la práctica de gerrymandering en la provincia de Huelva // Democracia, elecciones y modernización...* P. 469.

⁴⁸ *Zurita Aldeguer R. Notables, políticos y clientes: La política conservadora en Alicante. 1875–1898 / R. Zurita Aldeguer. Alicante, 1996.* P. 67.

⁴⁹ *Dardü C. El Sufragio universal en España: Causas y efectos / C. Dardü // Anales de la Universidad de Alicante. Alicante. № 7. 1989.*

⁵⁰ *Carnero Arbat T. Democratización limitada...* P. 238.

⁵¹ *Sierra M. La política del pacto...* P. 299.

“чистими виборами”, тобто, з виборами без урядового втручання, які мали за мету залишити вільне поле для діяльності місцевих касиків, що зберігали свій власний вплив навіть за відсутності урядового тиску. Хуан Про вказує, що таким був загальний тон виборів після 1898 р., коли дійшло до утворення усталених касикатів⁵².

Відтак, термін “касикізм” перетворився в ключове поняття, за допомогою якого надавалося загального визначення всій політичній системі Реставрації в Іспанії. Він надзвичайно часто використовувався в політичному житті тієї епохи: звинувачення в касикізмі конкретної особи чи партії переповнювали газетні сторінки та політичну літературу, головним чином після “краху” 1898 р., викликаного поразкою Іспанії в колоніальній війні зі США. При цьому, звинувачення в касикізмі настільки широко застосовувалося щодо всіх політичних класів і партій, що це суттєво ускладнило аналіз цього феномену та його протагоністів⁵³.

Сучасна історіографія зберегла традиційне визначення касикізму, який ототожнювався з виборчим обманом. У такому розумінні касик – це особа, здатна забезпечити виконання складного процесу надання депутатських посад Міністерством внутрішніх справ тим політичним силам, які були основою політичної системи Реставрації. Касиками ставали особи, котрі використовували нелегальну владу в середовищі своєї діяльності – від провінції до малого поселення – в якому вони повністю домінували. Їхня пов’язаність із центром і вірність національним політичним лідерам уможливила створення “ленних” округів, що зберігалися в руках особи чи родини впродовж десятиліть. Касики складали основу політичних партій, головним чином “династичних”, хоча їх не бракувало й серед республіканців і карлістів. На місцевому рівні партії організовувалися на основі мережі впливів, що здійснювалися касиками, тому політики шукали можливості встановити прямий зв’язок із касиками, аби скористатися їхнім контролем над виборчим округом або провінцією. Така можливість з’являлася завдяки самій політичній владі в Іспанії часу Реставрації, що, на практиці, виявлялася місцевою (локальною) владою⁵⁴.

Водночас, сучасні історики визнають, що ототожнення касикізму з виборчим обманом обмежує правдивий обсяг цього явища, котре поширилося значно далі “політичної гри”, проникнувши в усі сфери суспільного життя. Як вказує Туньон де Лара касикізм “відіграв роль посередника на місцевому рівні, виправляючи писані закони і перерозподіляючи виборчі, судові та адміністративні функції”,

⁵² *Varela Ortega J.* Los amigos políticos... P. 353; *Pro Ruiz J.* La política en tiempos de Desastre... P. 185–186.

⁵³ *Garrido A.* Favor e indiferencia... P. 226–227.

⁵⁴ *Garrido A.* Favor e indiferencia... P. 229; *Moreno Luzyn J.* El poder público hecho cisco. Clientelismo e instituciones políticas / J. Moreno Luzyn // Política en penumbra. Patronazgo y clientelismo político en la España contemporánea / A. Robles Egea (ed.). Madrid, 1996. P. 183–186.

тому потрібно пам'ятати, що роль касика і касикізму не вичерпується виборами, а проявляється в щоденному житті сільської Іспанії, опираючись на певний соціальний порядок⁵⁵. Відтак, згідно з Кармело Ромеро, касикізм став логічним наслідком несправедливого суспільного устрою, як такого⁵⁶.

Необхідність розтлумачити спосіб здійснення влади з допомогою касикізму залишалася незмінною впродовж десятиліть для іспанської історіографії, що витворила протилежні теорії. Сучасна історіографія не відкидає старої традиції, котра говорила про особливий “іспанський характер” розвитку ліберальної держави як сукупності спеціальних політичних, культурних, соціальних і економічних елементів. Дана особливість була притаманною всім середземноморським народам і ґрунтувалася, зокрема, на протиставленні католицизму протестантизму, що став причиною “вищості англосаксонських народів, краще підготовлених для змін, зумовлених утвердженням ліберального режиму і сучасного парламентаризму”⁵⁷. Великий вплив на появу цього підходу мала поразка або “крах” 1898 р., що співпала в часі з поширенням расової видозміни дарвіністської теорії, котра, опосередковано, передбачала ідею вищих народів або рас⁵⁸.

Усі ці, на перший погляд, недоречні теорії походили з отожднення касикізму з певною моделлю розвитку спільнот, в яких модернізація, що супроводжувалася втіленням ліберальної політичної системи, не відповідала паралельному розвитку соціальних структур і сприйняттю більшості населення. Тому касикізм і касики слугували ніби сполучною ланкою між суспільством і центральною політичною владою.

Уперше таке поєднання касикізму і дарвінізму поставив під сумнів Хав'єр Туссель, в дослідженні андалуського касикізму, а згодом і в інших працях, в яких іспанська реальність порівнювалася з іншими країнами. Унаслідок цього проблему касикізму було узагальнено до особливого явища більшості ліберальних систем і узалежнено від соціально-економічного розвитку держав, що, у випадку Іспанії, значно відставав від політичного поступу⁵⁹.

Двома головними передумовами касикізму також визнаються економічний тиск і корупція серед чиновників, що становили основу соціального та політичного контролю. Перша передумова визначала касикізм як економічне явище, згідно якого представники економічної еліти використовували контроль над засобами існування для нав'язування політичної поведінки, а великий розрив у доходах соціальних верств і відсутність незалежного середнього класу, полегшували

⁵⁵ *Tucyn de Lara M. Poder y Sociedad en Espaca, 1900–1931 / M. Tucyn de Lara. Madrid, 1992. P. 119.*

⁵⁶ *Romero Salvador C. Estado dñbil... P. 152.*

⁵⁷ *Pro Ruiz J. La polntica en tiempos de Desastre... P. 190.*

⁵⁸ *Serrano C. Castilla en cuestiyn / C. Serrano // Castilla y Leyn. Historia de una cultura. T. III: Las castillas que no fueron. Valladolid, 1995. P. 417–422.*

⁵⁹ *Tussel J. Oligarquna y caciquismo... P. 507.*

контроль з боку тих, хто був власником засобів виробництва. В іншому випадку, особи, котрі контролювали політичне волевиявлення виборців також безпосередньо впливали на управлінську еліту, якій нав'язували свої економічні інтереси, наприклад у сфері колоніальної політики⁶⁰. Особливо виразно цей процес проявився на місцевому рівні, де влада й економічна еліта діяли як єдина цілість⁶¹.

Найпростіше економічне підґрунтя касикізму набувало практичного втілення на селі. Хав'єр Морено пов'язує його з нужденним становищем селян – не лише безземельних наймитів і дрібних орендарів, але й доброї частини самостійних власників, які так чи інакше залежали від великих землевласників. Тому не дивно, що в сільських виборчих округах, які складали абсолютну більшість округів часу Реставрації, існував нерозривний зв'язок між головою місцевого осередку правлячої партії та головним землевласником⁶².

Появі нових касиків, здатних впливати на велику кількість виборців – власників фабрик щодо робітників і банкірів щодо дрібних торговців – сприяла також індустріалізація⁶³. Це доводить можливість касика пристосовуватися до нових реальностей, а його роль полягала в посередництві між державною владою й економічним тиском⁶⁴. До цього потрібно додати ще один різновид економічного касикізму, що не походив від великих земельних чи промислових власників, а, наприклад, від дрібних і середніх торговців, від котрих безпосередньо залежала доля невеликих поселень, до яких вони постачали товари або яким надавали невеликі позики. А зважаючи на те, що економічний тиск останніх не базувався на власній ініціативі та кінцевій вигоді, а залежав від економічної еліти вищого рівня, стверджується про існування розгалуженої системи клієнтельських відносин на службі в касикізму.

Інше важливе визначення касикізму полягає в його розумінні як, у першу чергу, політичного феномену, що вважався центральним урядом єдиним або ж головним джерелом влади, опанованої професійними політиками, котрі використовували багаторівневу адміністративну систему на користь своїх вищих однопартійців – “політичних друзів”. У свою чергу касики, які контролювали державну адміністрацію, вдавалися до обмеження своїх опонентів на нижчих

⁶⁰ *Rodrigo y Altabilla M.* Colonias, negocio y poder en la Restauración (1875–1898) // *Poder económico y poder político* / J. Paniagua, J.A. Piqueras (coords.) / M. *Rodrigo y Altabilla*. Valencia, 1998. P. 111.

⁶¹ *Tucyn de Lara M.* Poder y Sociedad en España... P. 124; *Cruz Artacho S.* Caciques y campesinos. Poder político, modernización agraria y conflictividad rural en Granada, 1890–1923 / S. Cruz Artacho. Córdoba, 1994. P. 45–46; *Pérez Ricaso M. T.* Oligarquía urbana y campesinado en Murcia (1875–1902) / M. T. Pérez Ricaso. Murcia, 1986. P. 130–131.

⁶² *Tucyn de Lara M.* Poder y Sociedad en España... P. 120; *Moreno Luzyn J.* Romanones, caciquismo y política liberal. Madrid, 1998. P. 153.

⁶³ *Garrido A.* Favor e indiferencia... P. 206.

⁶⁴ *Marrn M.* El cacique protector / M. Marrn // *Historia Social*. Madrid. № 36. 2000; *Peca Guerrero M.A.* Clientelismo político... P. 515.

рівнях, створюючи сприятливий клімат для просування своїх “локальних друзів”. Усталення таких відносин сприяло перетворенню касикізму в основоположний чинник політичної системи, оскільки успішна реалізація будь-якої приватної ініціативи залежала від протекції з боку державної адміністрації. Як наслідок, адміністративна вертикаль стала ще одним джерелом клієнтелізму⁶⁵. Але розглядати її відокремлено від економічного тиску не доцільно, позаяк приналежність до економічної еліти і розподіл політичних посад у період Реставрації були настільки взаємопов’язаними, що велика економічна власність вважалася обов’язковою умовою успішної політичної кар’єри⁶⁶. Хоча, звичайно, не бракувало представників економічної “знаті”, яким не вдалося досягти успіху в політиці.

З іншого боку, вивчення проблеми касикізму в сучасній іспанській історіографії перевершило межі економічного й політичного тлумачення цього явища і розширило їх до глобальності культурного рівня. Для цього використовуються компаративістські дослідження, котрі показують, що касикізм не був виключно іспанським феноменом часу Реставрації. Він існував раніше (від початків ліберального режиму), зберігся у ХХ ст. і відомий в інших країнах. Як відзначив Х. Туссель: “Традиційний характер іспанського життя, існування напівфеодальних відносин на селі, домінування економічної олігархії чи наявність клієнтельської залежності в промислових центрах країни не були єдиними чинниками, що дозволяють пояснити існування касикізму. Такий різновид політичного життя пояснюють усі ці чинники разом узяті та ще дещо більше”⁶⁷. Звідси з’явилося твердження, що касикізм, у його ширшому розумінні, проявлявся саме там, де запроваджувалася ліберальна політична система і законодавчо закріплена теоретична рівність громадян, котра протиставлялася традиційному суспільству, з його культурними, політичними й економічними поділами і привілеями⁶⁸.

Запровадження ліберального порядку в Іспанії, а саме політичного лібералізму та економічного капіталізму – незалежно від того, чи це сталося з прийняттям конституції 1812 р., а чи з утвердженням конституційної монархії після 1833 р. – відбулося в той період, коли більшість населення країни все-ще перебувала під впливом ментальних традицій “старого режиму”. Відтак, в умовах формально ліберальної держави і керуюча еліта, і кероване суспільство сприймали владу

⁶⁵ *Sierra M.* La política del pacto... P. 63; *Moreno Luzyn J.* El poder público hecho cisco... P. 169–190; *Varela Ortega J.* Sobre la naturaleza del sistema político... P. 186.

⁶⁶ *Peca Guerrero M.A.* Clientelismo político... P. 41–42; *Pecarrubia I.* Carnaval, codelades y teatro popular. La disidencia a la Mallorca caciquista (1875–1923) / I. Pecarrubia. Palma, 1999. P. 17; *Montaces E.* Transformación agrícola y conflictividad campesina en Jerez de la Frontera (1880–1923) / E. Montaces. Cádiz, 1997. P. 171.

⁶⁷ *Tussel J.* El sufragio universal en España (1891–1936): un balance historiográfico / J. Tussel // *Ayer*. Madrid. № 3. 1991. P. 23.

⁶⁸ *Carasa Soto P.* Una aproximación al poder político en Castilla / P. Carasa Soto // *Elites castellanas de la Restauración*. Valladolid, 1997. T. II. P. 27; *Varela Ortega J.* Sobre la naturaleza del sistema político... P. 174.

не як політичну необхідність, а як успадкований привілей, що традиційно підтверджувався економічним статусом і такими чинниками як “кровна спорідненість, заступництво та особиста відданість”⁶⁹. Тому, вказуючи на відмінність клієнтельських відносин в Іспанії часу Реставрації від звичайної економічної експлуатації, в науковий обіг вводиться поняття суспільного “консенсусу”, що існував поруч із політичною та економічною залежністю⁷⁰. Більш докладно цю теорію розвинув П. Лопес Родріґес, заявивши: “Незважаючи на прояви нерівності між покровителем і клієнтом щодо покладених на них обов’язків і владних можливостей, у взаєминах між ними існував такий-собі тихий компроміс, який ґрунтувався на певному моральному кодексі дружби, в основі котрого лежав набір таких моральних цінностей як гідність, чесність і відданість, без яких неможливо зрозуміти клієнтельські відносини як основу влади в період Реставрації. У клієнтельських взаєминах не все можна звести до простої владної залежності чи економічної експлуатації”⁷¹.

Знову ж таки політична культура касикізму ґрунтувалася, з одного боку, на сприйнятті ліберальної політичної системи, а, з іншого, на страху перед тим, що повноцінна участь громадян у політичному житті приведе до революційного повалення усталеного соціально-економічного порядку, як це вже відбувалося під час революції 1868–1874 рр. Тому касикізм розумівся також як “політичний фільтр”, встановлений для недопущення нової революції⁷².

Зрештою культурний вимір касикізму пояснює його поширення у великих містах країни. В іспанській історіографії неодноразово з’являлося твердження, що політична модернізація часу Реставрації обмежувалася зонами найрозвиненіших і найбільших міст – Мадрид, Барселона, Більбао – та проявилася в опозиційних рухах, які підважували монополію династичних партій. Однак, іспанські міста часу Реставрації на жили відірваним життям від решти країни, тут поширенню касикізму сприяла виборча культура тих багатьох іспанців, які, в пошуках кращої долі, переселялися із села до міста⁷³.

Отож, іспанська історіографія останніх двадцяти років зробила значний крок уперед у вивченні політичної історії, взагалі, та періоду Реставрації, зокрема. Аби відповісти на питання щодо досягнення, збереження та функціонування влади іспанські історики вдалися до залучення нових методів дослідження, більшість із яких до цього часу належала до дослідницького інструментарію інших наук. Із багажем нових знань і методів історіографія по новому підійшла до вивчення

⁶⁹ Pro Runz J. Las elites en la España Liberal... P. 47–69.

⁷⁰ Sierra M. Una cultura política preciadana: Sevilla 1898 / M. Sierra // Antes del “desastre”: Orígenes y antecedentes de la crisis del 98 / J. P. Fusi, A. Nico (eds.). Madrid, 1997. P. 81–87.

⁷¹ López Rodríguez P. Elites y poder... P. 590.

⁷² Peca Guerrero M.A. Clientelismo político... P. 133.

⁷³ Larraza Micheltorena M. Aprendiendo a ser ciudadanos... P. 153–154; Luengo Teixidor F. La crisis de la Restauración. Partidos, elecciones y conflictividad social en Guipúzcoa, 1917–1923 / F. Luengo Teixidor. Bilbao, 1991. P. 22.

найбільш складних сторінок політичної історії, таких як касикізм, вивівши їх поза межі традиційного соціально-економічного та політичного дослідження, і запропонувавши значно ширше розуміння політичного явища.

THE AUTHORITY AND CACIQUISM IN SPAIN UNDER THE RESTORATION (1875–1923) IN THE LIGHT OF MODERN SPANISH HISTORIOGRAPHY

Bohdan CHUMA

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of the Modern and Contemporary History of Foreign Countries
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

Contemporary Spanish historiography has made a significant step forward in the study of political history of Spain of the Restoration (1875–1923). Through a combination of anthropology, sociology, economics and social psychology, she managed to cover a wide range of issues on achieving, retaining and exercising power. As a result, there was a qualitative shift from the traditional study of political topics to the “new political history”. With it has expanded to study the caciquism problem. Now he is regarded not as a simple mechanism for generating authority, but as a complex economic and socio-cultural phenomenon, in which the political component is just the most visible side.

Key words: Spain, Restoration, historiography, the “new political history”, authority, caciquism.

ВЛАСТЬ И КАСИКИЗМ В ИСПАНИИ ВРЕМЕН РЕСТАВРАЦИИ (1875–1923 гг.) В ОСВЕЩЕНИИ СОВРЕМЕННОЙ ИСПАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Богдан ЧУМА

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра новой и новейшей истории зарубежных стран
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Современная испанская историография сделала значительный шаг вперёд в исследовании политической истории Испании времён Реставрации (1875–1923 гг.). Благодаря сочетанию антропологии, социологии, экономики и социальной психологии ей удалось охватить широкий спектр проблем относительно достижения, удержания и реализации власти. Вследствие этого произошел качественный переход от традиционного изучения политических тем до “новой политической истории”. С ее помощью значительно расширилось изучение проблемы касикизма. Теперь он рассматривается не как простой механизм получения власти, а как сложный экономический и социально-культурный феномен, в котором политическая составляющая является только наиболее видимой стороной.

Богдан ЧУМА

Ключевые слова: Испания, Реставрация, историография, “новая политическая история”, власть, касикизм.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2011

Прийнята до друку 8.09.2011